

*Гладіліна О. В.,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

СТАНОВЛЕННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

Анотація. Стаття присвячена вирішенню питання розвитку судово-медичної експертизи під час розслідування умисних убивств. Автором визначені періоди становлення судово-медичної експертизи.

Ключові слова: судова медицина, судово-медична експертиза, судово-медична служба України, бюро судово-медичної експертизи.

Постановка проблеми. Однією з передумов проведення ефективного розслідування є використання слідчими, прокурорами під час проведення розслідування спеціальних знань. Питання використання спеціальних знань, зокрема медичних, під час розслідування умисних вбивств з певною періодичністю вивчаються та обговорюються науковцями як правових, так і медичних наук. Відомий австрійський криміналіст Ганс Грос (1847–1915 рр.) стверджував, що спеціальні знання відіграють визначну роль під час встановлення об'єктивної істини. Медичні знання під час розслідування умисних вбивств застосовуються під час проведення таких слідчих (розшукових) дій: огляд місця події, огляд трупа, екстумация трупа. Вирішення проблеми застосування медичних знань під час розслідування умисних убивств полягає у взаємодії органів досудового розслідування з державними спеціалізованими судово-медичними установами під час огляду місця події, огляду трупа та проведення судово-медичної експертизи.

Становлення та напрями розвитку судово-медичної експертизи під час розслідування умисних убивств досліджуються провідними науковцями правових та медичних наук. Серед них В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, В.В. Зосіменко, В.Д. Мішалов, О.І. Мотлях, В.В. Топчій, Ю.М. Черноус та інші. Однак подальшого розвитку у наукових працях це питання так і не отримало.

Мета статті – з'ясування питання становлення та напрямів розвитку судово-медичної експертизи під час розслідування умисних вбивств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковий інтерес до судово-медичної експертизи під час розслідування умисних убивств, а також сама генеза її розвитку починають свій шлях ще з давніх часів.

Значення та важливість медичних висновків у судових справах відображаються у XII Таблицях у 448 р. до н.е. у Давньому Римі, в яких зазначалось, що під час розгляду справ про вмерлих насильницькою смертю, під час огляду трупа, захоронення трупа за межами міста, встановлення опіки над недієдатними потрібна була присутність лікаря. Пізніше з розвитком права у Давньому Римі розширилась сфера застосування медичних знань. Кодекс Юстиніана (529–534 р. до н.е.) засвідчує, що лікарі не є свідками у судовому процесі, а є суддями. Це є першою згадкою про важливість медичних знань під час розслідування злочинів.

У деяких країнах Азії судова медицина почала свій розвиток у XIII ст. Так, у Китайській Імперії існував компендіум судової медицини, який складався з п'яти розділів. У першому розділі йшла мова про судово-медичне дослідження трупа, про симуляцію пошкоджень, про викидень; у другому – про способи та механізм вчинення пошкоджень різними предметами, про відміну прижиттєвих та посмертних пошкоджень; у третьому – про удавлення та утоплення; два останніх розділи присвячені отруєнням.

Особливе значення для розвитку судово-медичної експертизи мав Карний кодекс Німеччини, який називався Кароліна (1632 р.). У ньому зазначалося, що суди зобов'язані запрошувати лікарів як осіб, що засвідчують випадки поранень або смертельних пошкоджень, вбивств, отруєнь тощо. Кримінальний кодекс Німеччини став підґрунтям для зародження судово-медичної експертизи [1, с. 15].

Подальший розвиток судово-медичної експертизи у Європі пов'язаний з італійськими, французькими, німецькими лікарями. Так, хірург Амбруаз Паре вперше систематизував праці з судової медицини. Він у своїх працях приводив дані про судово-медичну оцінку ушкоджень, асфіксію, отруєння. Сицилійський лікар Фортунато Фіделіс у 1602 році опублікував працю «Про висновки лікарів», у якій порушувались питання стосовно медичної поліції, судової медицини та насильницької смерті. Перший судово-медичний довідник був опублікований італійським лікарем Паоло Закхіасом, який мав назву «Судово-медичні питання». На початок XIX ст. німецький бібліографічний довідник налічував близько 2 980 джерел із судової медицини [1, с. 17].

Історія виникнення вітчизняної судово-медичної експертизи поділяється на три етапи: дореволюційна Росія, радянський період, незалежна Україна.

У дореволюційній Росії судово-медична експертиза мала не практичний, а здебільшого емпіричний характер. Процесуальне регламентування судово-медичної експертизи було зафіксовано у Морському та Воїнському уставі Петра I, який був прийнятий у 1716 році. У Воїнському уставі фіксувалися підстави для проведення судово-медичної експертизи та розтину трупа, а у Морському уставі був виділений окремий артикул на проведення судово-медичної експертизи, в якому вперше зафіксовано час її проведення.

Протягом 1737–1797 років були створені міські, а потім і губернські медичні заклади, в яких проводилась судово-медична експертиза. З кожним роком значення судово-медичної експертизи у правовому полі підвищувалась, що потребувало професійних спеціалістів. Тому у 1798 році вперше почала викладатися дисципліна «Судова медицина». Одним із перших викладачів судової медицини вважається професор Московського університету Є.О. Мухін (1766–1850 рр.). Перший російський підручник з судової медицини мав назву «Короткий виклад судової медицини для

академічного та практичного вживання» професора С.А. Громова (1832 р.). У 1841 році М.І. Пирогов видав спеціальний атлас «Анатомічне зображення людського тіла, призначений для судових лікарів», а вже у 1842 році затверджений перший Устав судової медицини, який увійшов до VIII Зводу законів Російської імперії. У період з 1850 по 1900 роки було видано такі основоположні праці з судової медицини, як «Розгляд пошкоджень у судово-медичному відношенні» І.П. Заболоцького, «Судова гінекологія» В.О. Мержеєвського, «Довідник вивчення судової медицини юристами» В. Штольца.

Післяреволюційний період розвитку судової медицини пов'язаний з видатним вченим та основоположником судової експертизи – М.С. Бокаріус (1869–1931 рр.). У 1924 році була відкрита Центральна судово-медична лабораторія, яка виконувала практичні та наукові функції у розробці нових методів дослідження. Досягнення наукової та практичної діяльності з судової медицини опубліковувалися у збірнику «Судебно-медична експертиза» (мовою оригіналу), який публікувався у період з 1925 по 1931 роки. У 1931 році на базі судово-медичної лабораторії та кафедр судової медицини двох московських медичних інститутів був створений Державний науково-дослідний інститут судової медицини.

У довоєнний період були видані такі основоположні наукові та практичні роботи з судової медицини: «Основи судово-медичної експертизи» К.О. Нижегородського (1928 р.), «Судова хімія» А.В. Степанова (1929 р. та 1939 р.), «Судова балістика» В.Ф. Червакова (1938 р.). У воєнний період розвиток судової медицини ба-

зувався на воєнній судовій медицині. У цей період були проведені дослідження щодо вибухової травми. Відновлення розвитку судової медицини розпочалося зі створення у 1946 році Всесоюзного товариства судових медиків та криміналістів. А вже у 1948 році вийшов наказ № 82 про післявоєнне відновлення судової медицини. У 1951 році відповідно до наказу № 643 «Про реорганізацію судово-медичної експертизи та затвердження штатних нормативів медичного персоналу Бюро судово-медичної експертизи» були організовані Республіканські та обласні бюро судово-медичної експертизи з повною адміністративною та фінансовою незалежністю, що дозволило покращити їх діяльність [1, с. 17].

Після прийняття Україною незалежності відбулися істотні зміни у структурі судово-медичної служби. Відповідно до п. 1.3 Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, яка затверджена наказом № 6 від 17 січня 1995 року Міністерством охорони здоров'я (МОЗ) України, система судово-медичної служби України складається з Головного бюро судово-медичної експертизи, Республіканського бюро судово-медичної експертизи (Автономна Республіка Крим), Бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів (рис. 1).

Головне бюро судово-медичної експертизи (з 2009 року – Державна установа «Головне бюро судово-медичної експертизи») МОЗ України є головною організаційно-методичною та науково-практичною установою МОЗ України з судово-медичної діяльності. Відповідно до Положення про Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України основними функціями є організаційно-методична та науково-практична діяльність,

Рис. 1. Структура судово-медичної служби України

яка спрямована на розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України, виконання особливо складних первинних та повторних судово-медичних експертиз, впровадження в експертну діяльність в бюро нових методів дослідження, а також сприяння заходам щодо поліпшення охорони здоров'я населення.

До структури Головного бюро входять такі підрозділи [2]:

- судово-медичний відділ;
- відділ судово-медичної експертизи речових доказів (судово-медична лабораторія), який складається з відділення судово-медичної гістології, відділення судово-медичної імунології, відділення судово-медичної криміналістики, відділення судово-медичної токсикології, відділення судово-медичної цитології;
- організаційно-методичний відділ;
- адміністративно-господарська частина.

При Головному бюро створюється методична (консультаційна) рада, діяльність якої здійснюється відповідно до Положення про методичну (консультаційну) раду бюро. Очолює Головне бюро судово-медичної експертизи Головний судово-медичний експерт, який є фахівцем у галузі судової медицини МОЗ України. Сьогодні головним судово-медичним експертом є Кондратенко Віталій Львович. Основною діяльністю бюро є проведення судово-медичних експертиз [3].

Однак сьогодні визначена організаційна структура є неефективною через відсутність фінансування, що зі свого боку призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів, збільшення строків проведення судово-медичних експертиз, зниження якості проведення розтинів та складання висновку експерта. Крім того, з 1995 року нормативно-правові акти, які регламентують судово-медичну діяльність, не змінювались, що також негативно впливає на розвиток судово-медичної діяльності в Україні.

Висновки. Використовуючи викладене, слід констатувати, що наразі судово-медична служба України потребує змін, які безпосередньо пов'язані зі зміною законодавства (потрібне прийняття закону, який буде регулювати судово-медичну діяльність), зміною структури, заохоченням молодих та талановитих лікарів судово-медичних експертів до роботи у бюро, внесенням змін щодо проведення атестації судово-медичних експертів. Надалі варто продовжити дослідження у сфері взаємодії органів досудового розслідування

з державними спеціалізованими судово-медичними установами під час розслідування умисних убивств, що дасть змогу підвищити ефективність розслідування зазначених злочинів.

Література:

1. Тагаєв М. М. Судова медицина: навч. посібник. Харків: Фактор, 2012. 1296 с.
2. Положення про бюро судово-медичної експертизи управління охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим): наказ МОЗ від 17.01.1995 р. № 6 / МОЗ України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0258-95> (дата звернення: 29.03.2018).
3. Положення про Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України: наказ МОЗ від 17.01.1995 р. № 6 / МОЗ України. URL: http://pathology.med.sumdu.edu.ua/new/files/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C%201/Nakaz_6__17_01_1995_.pdf (дата звернення: 29.03.2018).

Гладилина Е. В. Становление и направление развития судебно-медицинской экспертизы при расследовании умышленных убийств

Аннотация. Статья посвящена решению вопроса развития судебно-медицинской экспертизы при расследовании умышленных убийств. Автором определены периоды становления судебно-медицинской экспертизы.

Ключевые слова: судебная медицина, судебно-медицинская экспертиза, судебно-медицинская служба Украины, бюро судебно-медицинской экспертизы.

Hladilina E. Formation and direction of development of forensic medical examination in the investigation of premeditated murders

Summary. The article is devoted to the solution of the issue of the development of forensic expertise in the investigation of premeditated murders. The author defines the periods of the forensic medical examination.

Key words: forensic medicine, forensic medical examination, forensic medical service of Ukraine, forensic medical examination office.